

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО БІЗНЕСУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

О.Я. Маліновська

кандидат економічних наук, доцент

Львівський національний університет ім. Івана Франка (м. Львів, Україна)

e-mail: malinovska_o@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5820-3896>

О.Р. Борса

студент

Львівський національний університет ім. Івана Франка (м. Львів, Україна)

e-mail: orestborsa@gmail.com

На основі проведених досліджень визначено стан розвитку українського бізнесу під час воєнного стану. Зокрема, на прикладі декількох галузей (аграрної, ІТ, енергетики) проаналізовано стан суб'єктів господарювання. Проаналізовано стан бізнесу порівняно з періодом до 23.02.2022 року. Наведені відповідні статистичні дані. Досліджено зміни в законодавстві, які стосуються політики оподаткування суб'єктів господарювання в особливий період, зокрема щодо нарахування і сплати єдиного податку та єдиного соціального внеску. Розглянуто найважливіші програми підтримки малого та середнього бізнесу, які було започатковано державою під час воєнного стану. До них належать державна програма релокації бізнесу, кредити під 0%, введення ресурсів, які зможуть бути корисними в кризовій ситуації (Work4UA, Prozorro+ та ін.). Проаналізовано та обґрунтовано важливість і необхідність звертання до світового досвіду країн в умовах форс-мажорних обставин. Запропоновані такі заходи: розширення доступу до капіталу для малого та середнього бізнесу; розширення доступу малого та середнього бізнесу до програм навчальної та консультаційної підтримки.

Ключові слова: розвиток бізнесу, державна підтримка, програми розвитку, релокація, оподаткування, стратегія розвитку бізнесу.

ВСТУП

Війна росії проти України негативно впливає як на стан економіки нашої держави загалом, так і на діяльність і розвиток українського бізнесу зокрема. За місяць війни український бізнес втратив більше, ніж за два роки пандемії. Обсяг завданої шкоди та довгострокові наслідки оцінити важко, адже бойові дії на території країни тривають. За оцінками Національного банку, під час війни економіка України втрачає 50% “невиробленого” ВВП. Тобто кожен тиждень коштує національній економіці понад 50 млрд грн. МВФ оцінює втрати України через військове вторгнення російських окупантів 35% ВВП. Чимало підприємств опинилися в районах активних бойових дій і змушені були евакуюватися в більш безпечні регіони або припинити роботу. Однак навіть ті бізнеси, які порівняно далеко від обстрілів, потерпають через проблеми з логістикою та нестачу сировини. Як свідчить опитування ЄБА, лише 17% компаній працюють у повному обсязі, а кожна третя не працює. Третина підприємців планує відновити діяльність. Приблизно такі ж результати показали й опитування інших організацій [1].

Ситуація, що склалась, свідчать про те, що подальший розвиток бізнесу є неможливим без: активного стимулювання з боку держави (зниження податкового навантаження, сприяння розвитку кредитних відносин між суб'єктами бізнесу та комерційними банками, реалізація державних програм підтримки та фінансування бізнесу, створення дієвого механізму консультативно-інформаційної підтримки, удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємництва тощо); пошуку шляхів виходу економіки із кризи.

Активне втручання представників державної влади в український бізнес із метою підтримки підприємців є вагомим критерієм як його подальшого розвитку, так і зростання макроекономічних показників загалом. З огляду на таке положення, сьогодні перед Урядом постає одне з першочергових завдань, яке стосується розроблення та реалізації ефективної політики держави у сфері стимулювання розвитку бізнесу, зокрема створення сприятливого середовища для його підтримки та функціонування [2, с. 4].

Мета роботи — з'ясувати особливості функціонування українського бізнесу під час

війни, а також обґрунтувати напрями вдосконалення наявних і пошук нових шляхів виходу економіки країни з кризи, що може посприяти розвитку бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми державного регулювання, підтримки та стимулювання розвитку бізнесу завжди були в центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних вчених-економістів. В останні роки цій тематиці присвячували свої дослідження такі науковці, як О.В. Дикань, О.Д. Дячун, Л.В. Прокопець, Н.Л. Фролова, О.В. Якушева, В.Ю. Стрілець та ін. Однак сьогодні сучасний “воєнний” етап розвитку економіки визначає необхідність формування особливого погляду на природу державної підтримки та стимулювання розвитку бізнесу як сфери, яка, з одного боку, є ключовою для економічного зростання країни, а з іншого — перебуває в постійному пригніченні та обтяжена неефективними реформами й законодавчими обмеженнями. Зокрема, події останніх місяців спричинили потребу оперативного прийняття Урядом нашої країни низки нормативно-правових документів із метою запровадження заходів і програм щодо підтримки та стимулювання розвитку бізнесу під час дії воєнного стану, які вимагають дослідження.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження базується на діалектичному методі пізнання та системно-структурному підході до вивчення стану розвитку українського бізнесу під час воєнного стану. Метод систематичного аналізу застосовувався на всіх етапах дослідження, особливо при аналізі діяльності підприємств. Методи абстрагування та узагальнення визначили напрями державної підтримки розвитку бізнесу.

Теоретичну та нормативну основу дослідження складають наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені вивченню цієї теми, нормативні акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Розвиток підприємницької діяльності відіграє вагомий роль в економічному розвитку будь-якої країни. Адже саме завдяки функціонуванню суб'єктів бізнесу відбувається надходження значної суми податкових платежів до бюджету, створення робочих місць та формування вагової частки в структурі ВВП. На сьогодні в умовах

воєнного стану вітчизняні суб'єкти господарювання на економічному фронті захищають економічну безпеку нашої держави.

Розглянемо більш детально стан суб'єктів господарювання на прикладі аграрної галузі, ІТ-сфери та енергетики.

У найгірших умовах опинилися аграрні підприємства. Їх бізнес прив'язаний до конкретної території, а роботи в полі чи на фермі не можна відкласти на невизначений термін або перенести. За словами голови Всеукраїнської аграрної ради Андрія Дикана, ринок страждає від дефіциту робочої сили, пального, добрив та оборотних коштів. Багато працівників фермерських господарств мобілізовані або пішли в тероборону. Значну частину пального країна імпортувала з росії та білорусі. Ці поставки зупинилися після перших ракетних обстрілів українських міст із цих країн. Крім того, окупанти заблокували морський шлях, який міг легко компенсувати нестачу пального. Через обстріли росіянами портів аграрії не можуть продати зерно. Їм бракує обігових коштів для закупівлі насіння, добрив, засобів захисту рослин. У південних регіонах України вже почалася сівба. Аграрії Одеської області до 21 березня засіяли понад 22 тис. га площ із 750 тис. га запланованих [1].

ІТ-галузь виявилася найбільш стійкою. Карантин добре підготував компанії до найгіршого випробування — війни. Як повідомив виконавчий директор асоціації ІТ Ukraine Костянтин Васюк, майже всі її учасники (92%) мали чіткі плани дій на випадок форс-мажорних обставин. Більша частина ІТ-фахівців залишається в Україні і працює в безпечних регіонах. На їх ефективність можуть негативно вплинути три ключові проблеми: поступове сповільнення економіки, зокрема обмеження роботи банківської системи; загроза деградації цифрової інфраструктури, тобто потенційні обмеження доступу до інтернету через можливі пошкодження телекомунікаційної мережі або електроживлення; мобілізація фахівців, більшість з яких — чоловіки [1].

Через три тижні після військового вторгнення росії енергосистема України приєдналася до енергосистеми континентальної Європи ENTSO-E. До того в критичних випадках уся країна, крім трьох західних областей, залежала від поставок електроенергії з країни-агресора та її васала білорусі. Проблем із генерацією електроенергії в Україні немає. Найбільший оператор маневрових потужностей ДТЕК повідомив, що майже всі ТЕС компанії працюють у штатному режимі. Винятки — Луганська ТЕС, зупинена раніше через військові дії в області, та частково Запорізька ТЕС, яка перейшла на

газ і працює мінімальним складом обладнання через пошкодження мосту та зупинку залізничного сполучення в регіоні [1].

Майже 50% бізнесу не працюють. 46,8% підприємств повністю або майже повністю припинили роботу з 24 лютого. Водночас 4,5% вказують на те, що знайшли можливість навіть збільшити обороти, якщо порівняти з довоєнним періодом. Ситуація майже не змінилася, порівнюючи з вереснем 2022 року. 93,4% — залучені в допомогу країні під час війни; майже 70% — безпосередньо залучені у волонтерську діяльність [3] (рис. 1).

Налагодження роботи вітчизняного бізнесу є гарантією наповнення державного бюджету шляхом сплати податків, збереження робочих місць, платоспроможності населення та руху економіки. Для цього Уряд запровадив низку ініціатив, які б допомогли підприємництву в цей непростий час: послаблення вимог щодо ведення підприємницької діяльності, ухвалення програми релокації, доступне кредитування та інші покращення, що будуть сприяти успіхам на економічному фронті. Підприємці поступово адаптуються до нових реалій і відновлюють свою діяльність. Для них скасували практично всі ліцензії та дозволи, відтермінувати планові та позапланові перевірки, дозволили не сплачувати окремі податки, зокрема пов'язані із втраченими товарами на територіях, де ведуться бойові дії.

Зараз Уряд нашої держави вже запустив декілька програм підтримки бізнесу під час війни. Так, одним із найважливіших кроків держави є зміни в податковій сфері, що покликані підтримати економіку суб'єктів бізнесу в умовах воєнного стану. Зокрема, 15 березня 2022 р. був прийнятий Закон України № 2120-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», який передбачає кардинальну податкову реформу на період воєнного стану. Основними змінами, які було запроваджено зазначеним вище законом щодо сплати єдиного податку, є [5; 6]:

- на період з 1 квітня 2022 р. до припинення / скасування дії воєнного стану право на використання спрощеної системи оподаткування надано платникам єдиного податку 3 групи, а саме фізичним особам-підприємцям та юридичним особам будь-якої організаційно-правової форми, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 10 мільярдів гривень. До цього обсяг обороту для 3 групи складав до 1167 мінімальних зарплат (що з 1 січня 2022 р. становило 7585,5 тис. грн). Водночас ставка єдиного податку буде становитиме всього 2% від обороту без ПДВ, а

не 3% з ПДВ чи 5% без ПДВ, як у довоєнний час. Відповідно подавати звітність із ПДВ по операціям постачання товарів, робіт і послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, не потрібно буде (про це прямо вказано в нормативному документі). На період переходу на спрощену систему оподаткування за ставкою єдиного податку 2% реєстрація платником ПДВ не анулюється, а призупиняється [10; 11];

- звільнення від сплати єдиного податку платників 1 та 2 груп. Такі платники матимуть право не сплачувати єдиний податок, а декларацію за період несплати податку їм не потрібно буде заповнювати. Відповідні норми теж діятимуть тимчасово з 1 квітня 2022 р. до припинення / скасування воєнного стану [6].

На нинішньому етапі війна виснажила в економічному плані більшість суб'єктів бізнесу і для відновлення платоспроможності та повернення на довоєнний рівень розвитку потрібен буде час. У зв'язку із цим постає питання необхідності пролонгування податкових реформ щодо нарахування та сплати єдиного податку й на певний період у післявоєнний час.

Важливу роль відіграють програми підтримки малого та середнього бізнесу, які були

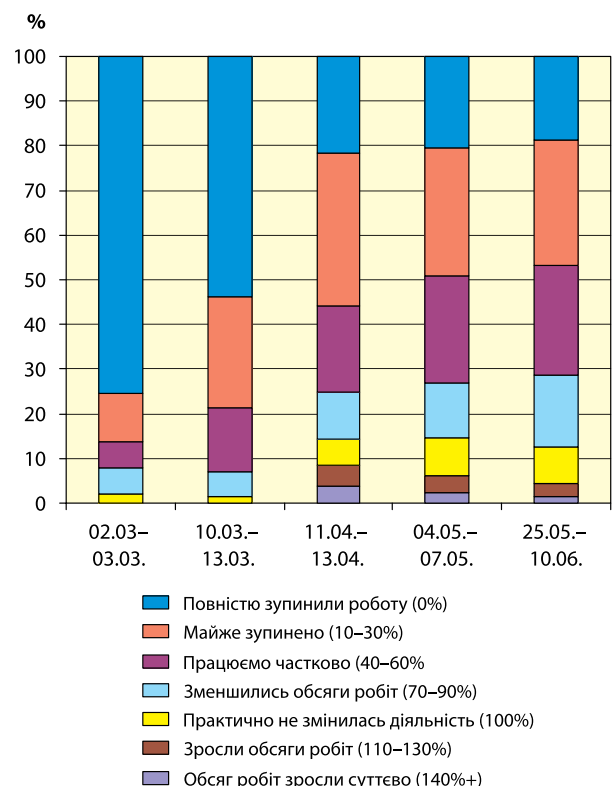

Рис. 1. Стан бізнесу, порівнюючи із періодом до 23.02.2022 року

Джерело: [4].

започатковані державою під час воєнного стану. Розглянемо найважливіші з них:

Державна програма релокації бізнесу — перенесення виробничих потужностей підприємств із зон бойових дій у більш безпечні місця (переважно західні області України) [12]. За даними Мінекономіки, на 5 квітня 178 підприємств завершили релокацію потужностей, з них 67 вже відновили роботу на нових місцях, а всього подано понад 1400 заявок. Створена платформа, що допоможе перемістити бізнес із “гарячих точок” та продовжити його діяльність у більш безпечному місці. Подавати заявки можуть як підприємства, що потребують переміщення, так і компанії, які готові надати для цього приміщення чи інші активи. “Ощадбанк” кредитує підприємців, що вимушені переміщувати свій бізнес без зміни виду діяльності з регіонів, де ведуться активні бойові дії, до іншої місцевості в Україні. “Укрзалізниця” пропонує свої виробничі потужності в центральній та західній Україні для релокації виробництв зі сходу країни. Виплати роботодавцям, які беруть на роботу переселенців із постраждалих регіонів, становлять 6500 грн на місяць за кожного працевлаштованого (не більш ніж за 2 місяці, на підставі заяви роботодавця, поданої в центр зайнятості в електронній або паперовій формі) [7].

За офіційними даними, за два місяці війни 1171 українське підприємство розпочало процес евакуації своїх виробництв. Понад 400 суб'єктів бізнесу частково або повністю перевезли свої потужності, з них 216 відновили роботу. Ще приблизно 500 підприємців шукають майданчики для розміщення. Місцем релокації стали вісім областей у Центральній та Західній Україні: Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, Волинська та Рівненська [8].

У процесах переміщення підприємств, які переїжджають з епіцентрів бойових дій, лідирує Львівщина. До цього регіону станом на 29 квітня було переміщено 115 підприємств, понад пів сотні з них уже відновили роботу [9]. Також на Хмельниччину із зони бойових дій переїхало 25 підприємств; до Вінницької громади переїхало 13 підприємств; два десятки підприємств перевезли своє виробництво на Тернопільщину.

Серед релокованих компаній можна виокремити чотири типи підприємств:

- *перший* — великі системні підприємства, яким дуже важко перевезти своє обладнання, часто громіздке й габаритне. Це здебільшого акціонерні товариства та державні підприємства. Такі компанії найбільше потребують допомоги від держави;

- *другий* — це підприємства середнього рівня, які мають власне виробництво та ресурси. Часто переїзять до своїх бізнес-партнерів чи філій на Західній Україні. Переважно ці компанії переїжджають самостійно, без допомоги держави. Від держави та органів місцевого самоврядування їм потрібна лише комунікація та пошук нових партнерів;
- *третій* — ФОП, переважно мікробізнеси, які надають послуги або займаються “крафтовим” виробництвом. Такі підприємці після переїзду швидко починають працювати. На них є попит, часто — усталена клієнтська база. Допомоги держави, як правило, не потребують;
- *четвертий* — ІТ-бізнес. З початку активних бойових дій велика кількість компаній з ІТ-сектору переїхала на Західну Україну. Допомоги держави не потребують, мають ресурси, щоб облаштуватися на новому місці [8]. Отже, завдяки запровадженій Урядом України програмі релокації значна кількість підприємств отримала змогу працювати в нових умовах, зберегти свій бізнес та робочі місця.

Кредити під 0%. На період війни Уряд зменшив кількість обмежень за Програмою “Доступні кредити 5–7–9%”. Підприємець, якому потрібна підтримка, може отримати безвідсотковий кредит до 60 млн грн на строк до 5 років [13]. Відсотки по кредиту під час війни сплачуватиме держава. Також підприємцям доступне фінансування під 0% річних із забезпеченням у вигляді 80% державної гарантії. Строк кредитування за Програмою “Доступні кредити 5–7–9%” залежатиме від цільового призначення коштів. На реалізацію інвестиційного проєкту та на рефінансування заборгованості кредит надається щонайбільше на 5 років, для фінансування оборотного капіталу — на 3 роки [7].

Відповідно до даних Міністерства фінансів України, усього з моменту старту цієї Програми суб'єкти підприємництва станом на 16.05.2022 р. отримали від уповноважених банків 40486 кредитів на загальну суму 110,1 млрд грн, зокрема: 10,25 млрд грн підприємці отримали на інвестиційні цілі; 58,16 млрд грн — як антикризові кредити; 25,35 млрд грн були видані як рефінансування попередньо отриманих кредитів; 13,71 млрд грн — кредити для с/г виробників, передусім на інвестиційні цілі; 2,61 млрд грн — антивоєнні кредити [14].

Проаналізувавши ситуацію із загальною кількістю кредитів, які були видані в перший місяць війни та аналогічним періодом минулого року, можна сказати, що держава допомагає бізнесу розвиватися та стійко триматися на ринку в нинішніх умовах, знизивши відсотко-

ву ставку за кредитами, а бізнес має бажання розвиватися та відновлювати свою діяльність. При оформленні кредитів у воєнний стан кожен бізнесмен бачить майбутнє своєї справи, отже, і своє власне майбутнє в Україні, що є позитивним і вкрай необхідним для відновлення української економіки. Також не менш важливим у спроможності кредитування є наявність активів у комерційних банках України, які на основі аналізу даних Міністерства фінансів у березні 2022 року є вищими на 9%, ніж у березні 2021 року. Ця статистика свідчить про спроможність українських банків надавати кредити.

Ресурси, які можуть знадобитися:

- **Work4UA** — онлайн-платформа для підтримки підприємців, які продовжують працювати в умовах війни. Проект “Працюй на перемогу” створений як початок економічного фронту країни й має на меті залучити фінансову підтримку від іноземних та українських громадян, компаній і організацій для малого та середнього бізнесу України;
- **Prozorro+** — адаптована система держзакупівель довоєнного часу. Платформа покликана швидко закрити потреби органів влади та місцевого самоврядування в критично важливих товарах і гуртувати бізнес довкола запитів держави;
- **“Форс-мажори”** — сервіс для допомоги підприємцям, які через війну не можуть виконати взяті на себе зобов'язання за укладеними договорами: постачати товар, надавати послуги, здійснювати оплату тощо. Завдяки сервісу будь-який підприємець може сформулювати лист своєму контрагенту з повідомленням про форс-мажор.

Економічна стабільність нашої країни залежить насамперед від платників податків, які сьогодні продовжують працювати. Запроваджені податкові зміни забезпечують можливість суб'єктам бізнесу заощадити кошти на сплаті податків та інвестувати їх у подальшу господарську діяльність і так підтримувати та розвивати її. Водночас суб'єкти підприємницької діяльності мають підтримувати економіку України й за можливості сплачувати податки (на добровільних засадах) та поповнювати бюджет для того, щоб держава могла виконувати свої функції. Адже система оподаткування суб'єктів бізнесу, з одного боку, має бути спрямована на стимулювання ведення господарської діяльності в сучасних реаліях, з іншого — на подальше наповнення державного та місцевих бюджетів за рахунок податкових надходжень від підприємств [15, с. 86].

Підсумовуючи, можемо констатувати, що дії Уряду України з підтримки бізнесу під час війни є цілком раціональними, враховують

особливості кожного з видів бізнесу і створюють умови для його успішного відновлення та функціонування. Отже, за підтримки держави український бізнес буде відновлювати економіку України й нарощувати спроможність держави перемогти країну-окупанта.

Однією з проблем є економічний фронт країни під час війни, який допомагає поповнити бюджет і підтримати платоспроможність населення. Три місяці війни вдарили майже по кожному бізнесу в Україні, обійшовшись країні в сотні мільярдів доларів. Це призвело до сповільнення зростання економіки, перерозподілу фінансування на медицину й соціальну допомогу, тривають простої на виробництвах, різко зросло безробіття тощо.

Умовно економіку держави можна розділити на три типи (табл. 1).

Ситуація, що сталася, змушує вдосконалювати наявні та шукати нові шляхи виходу економіки країни з кризи, що може посприяти розвитку бізнесу.

На нашу думку, до основних напрямів стимулювання бізнесу можна віднести:

- формування плану дій із виходу економіки України з кризи;
- підтримання ліквідності всіх платників податків;
- забезпечення підтримки малого бізнесу;
- збалансування податкового навантаження, що визначено податковим законодавством України та матеріальними можливостями суб'єктів підприємництва;
- вдосконалення комунікації, координації та співробітництва між суб'єктами господарювання на державному та місцевому рівнях.

Додатково до вже запроваджених заходів важливим елементом ефективної підтримки та відбудови бізнесу в Україні є звертання до світового досвіду країн в умовах форс-мажорних обставин (війни, пандемії тощо), зокрема:

- розширення доступу до капіталу для малого та середнього бізнесу, а саме шляхом:
- взаємодії між урядом країни та міжнародними кредитними агентствами й організаціями, які допомагають підприємцям розширити приватний бізнес у країні (наприклад, Агентство США з міжнародного розвитку (USAID); недержавна некомерційна організація “Оксфам”; Шведська агенція міжнародного розвитку та співробітництва (SIDA) тощо) [16, с. 45];
- конструктивної співпраці приватних підприємств країни, інституційних інвесторів, комерційних банків, банків розвитку, експортно-кредитних агентств із Міжнародною фінансовою корпорацією (МФК), яка входить до Групи Світового банку. Серед прик-

Економіка держави під час воєнного стану

Назва	Ключові ознаки
Економіка передової	Присутня в тих містах, де ведуться активні бойові дії. Економіка там буде дедалі “мобілізованішою”. Військово-цивільні адміністрації будуть розробляти плани, супроводжуватимуть постачання, закупівлі, будуть основним замовником послуг. Тобто це є плановою економікою воєнного часу.
Економіка тих міст, у яких немає бойових дій, проте є ризик наближення російських військ	Безпосередньо бізнес у цих містах продовжить працювати, однак інвестицій у його розвиток не буде. Влада країни може; дати гарантії і фінансову ліквідність, кредити, які можна не виплачувати, навіть у разі, якщо воєнна ситуація зміниться; гарантувати, що продукти буде куплено, а клієнти заплатять за отримані послуги чи товари; допомагати з критичним постачанням товарів.
Економіка міст, які знаходяться далеко від передової	На їх території є багато тимчасово переміщених осіб. Вони створюють тиск на економічну інфраструктуру. Але вони також створюють можливості, а саме додатковий попит на товари і послуги. Такі території є безпечними для інвестицій та розвитку бізнесу. За допомогою державної підтримки мають шанс на зростання. Наявні підприємства мають можливість переїхати на ці території. Підприємці можуть використати додатковий попит від тимчасово переміщених осіб або за потреби економіки воєнного стану створити тут новий бізнес.

Джерело: сформовано на основі [10].

ладів такої співпраці: підписання в серпні 2020 року угоди між банком Diamond Trust Bank Kenya Limited та МФК про надання кредиту в розмірі 50 млн доларів США малим і середнім підприємствам, які постраждали від пандемії COVID-19 [17, с. 73]. Відомо також і те, що МФК підтримує бізнес-можливості в сільському господарстві країн з економіками, що розвиваються. Так, наприклад, у 2021 році МФК та Федеральне Міністерство економічного співробітництва та розвитку Німеччини (BMZ) запустили Програму розвитку продовольчої системи (англ. Food Systems Development Program), спрямовану на залучення інвестицій від приватного сектору для підтримки ланцюга доданої вартості виробництва харчової продукції по всій Африці та розширення доступу до фінансування сільських фермерів, дрібних фермерських господарств; малого та середнього агробізнесу [18, с. 140];

- розроблення фінансово-технологічними компаніями психометричних інструментів для оцінки здібностей заявників/позичальників до підприємництва. Такий інструмент оцінки в поєднанні із кредитною історією заявника, інформацією про існування застави, даними про досвід ведення бізнесу використовується у світовій практиці для заохочення приватних банків кредитувати досвідчених підприємців. Для прикладу, інноваційна фінансово-технологічна компанія “Лабораторія фінансового підприємництва” (м. Салінас, Каліфорнія) використовує психометричні дані

заявника для розрахунку кредитного скорингу (бальна система оцінки позичальника). Результати кредитного скорингу застосовуються клієнтами “Лабораторії фінансового підприємництва” (комерційними банками, іншими фінансовими установами) для зниження кредитних ризиків, безпечного збільшення розміру кредитного портфеля та зменшення витрат часу на адміністрування кредитів;

- розширення доступу малого та середнього бізнесу до програм навчальної та консультативної підтримки, а саме шляхом:
- запуску програм розвитку навичок підприємництва, а також програм підтримки малого та середнього бізнесу. Наприклад, спільні ініціативи урядів країн з організацією “Оксфам”, діяльність якої, зокрема, пов’язана із підвищенням стійкості дрібних фермерських господарств до зовнішніх впливів;
- розширення доступу підприємців до спеціалізованих консультативних сесій із міжнародними бізнес-експертами. Вагомі кроки в цьому напрямі зроблені Україною ще до війни. Так, на початку 2020 року Міністерство цифрової трансформації України запустило онлайн-платформу для підприємців “Дія. Бізнес”. Адаптація світового досвіду підтримки бізнесу до сучасних українських реалій сприятиме повоєнному відновленню та довгостроковому розвитку української економіки.

Визначальним напрямом вдосконалення стимулювання бізнесу в період воєнного стану також запропоновано удосконалення спів-

робітництва, комунікації та координації між суб'єктами господарювання на двох рівнях (державному і місцевому). Такий напрям має важливе значення для забезпечення безпечного й безперервного потоку важливих медичних препаратів і обладнання, продуктів харчування та інших товарів і послуг, які потрібні для підтримки життя, здоров'я всіх людей.

Проблема необхідності стимулювання та забезпечення подальшого розвитку підприємництва актуальна сьогодні в Україні на всіх рівнях: державному, регіональному та посередньо у сфері самого бізнесу. Вирішення цієї проблеми відкриває можливості для прискорення процесу відновлення та модернізації економіки й переведення її на інноваційний шлях розвитку, базується на знаходженні найбільш ефективних моделей підтримки підприємств будь-яких розмірів у сучасних реаліях. Проведені дослідження свідчать, що на сьогодні з боку українського Уряду були розроблені та запроваджені програми, які передбачають тимчасові послаблення та підтримку для бізнесу під час воєнного стану. Такі дії є цілком раціональними, враховують особливості кожного з видів бізнесу і створюють умови для його успішного відновлення та функціонування. Отже, за підтримки держави український бізнес буде відновлювати

економіку України і нарощувати спроможність держави перемогти країну-окупанта.

ВИСНОВКИ

У дослідженні проаналізовано та обґрунтовано важливість і необхідність звертання до світового досвіду країн в умовах форс-мажорних обставин. До таких заходів варто віднести: розширення доступу до капіталу для малого та середнього бізнесу (взаємодія між урядом країни та міжнародними кредитними агентствами й організаціями, які допомагають підприємцям розширити приватний бізнес у країні, конструктивна співпраця приватних підприємств країни, інституційних інвесторів, комерційних банків, банків розвитку, експортно-кредитних агентств із Міжнародною фінансовою корпорацією, яка входить до Групи Світового банку, розроблення фінансово-технологічними компаніями психометричних інструментів для оцінки здібностей заявників/позичальників до підприємництва); розширення доступу малого та середнього бізнесу до програм навчальної та консультаційної підтримки (запуск програм розвитку навичок підприємництва, а також програм підтримки малого та середнього бізнесу, розширення доступу підприємців до спеціалізованих консультаційних сесій із міжнародними бізнес-експертами).

ЛІТЕРАТУРА

1. Рихліцький В. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/> (дата звернення: 18.09.2023).
2. Мельник Т.Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2 (100). С. 3–11. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/jen-2022-2(100)-3-11) (дата звернення: 18.09.2023).
3. Рівень безробіття в Україні з 2000 по 2021 рр. URL: Офіційний сайт Міністерства фінансів України. 2022. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> (дата звернення: 18.09.2023).
4. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування. 2022. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey-results/> (дата звернення: 18.09.2023).
5. Податковий кодекс України: Закон України № 2755-VI від 02.12.2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top> (дата звернення: 18.09.2023).
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. URL: <https://cutt.ly/xKXF0tC> (дата звернення: 18.09.2023).
7. Програми підтримки бізнесу під час війни. 2022. URL: <https://buduysvoe.com/publications/programy-pidtrymky-biznesu-pid-chas-viyny> (дата звернення: 18.09.2023).
8. Оленін А. Економіка іде на захід: як рятується український бізнес від війни. *LB.ua*. 2022. URL: https://lb.ua/economics/2022/05/11/516454_ekonomika_ide_zahid_yak_ryatuietsya.html (дата звернення: 18.09.2023).
9. Львівщина лідує у процесах переміщення підприємств, які переїжджають з епіцентрів бойових дій. 2022 URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=67374> (дата звернення: 18.09.2023).
10. Кознова О. Для бізнесу в Україні на період війни зменшать податки: проект погоджено податковим Комітетом. *LIGA ZAKON Бізнес*. 2022. URL: https://biz.ligazakon.net/news/209950_dlya-bznesu-v-ukran-panerod-vyni-zmenshat-podatki-prokt-pogodzheno-podatkovim-komtetom (дата звернення: 18.09.2023).
11. Буй Т.Г. Податкове стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/45.pdf (дата звернення: 18.09.2023).
12. Шварц Д. Створення надійного тилу: як працює державна програма релокації бізнесу. *УНІАН*. 2022. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/stvorennya-nadiynogo-tilu-yak-pracyuvederzhavna-programa-relokaciji-biznesu-novini-ukrajina-11771461.html> (дата звернення: 18.09.2023).
13. Кредит до 60 млн грн будь-якому українському підприємству під 0% на час воєнного стану за Програмою “5–7–9%”. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/antikrizovirisenna/kredit-do-60-mln-grn-bud->

akomu-ukrainskomu-pidpriemstvu-pid-0-na-cas-voennogo-stanuza-programou-5-7-9 (дата звернення: 18.09.2023).

14. Мінфін: За тиждень підприємці отримали 1124 пільгових кредитів на 4,02 млрд грн за Програмою “Доступні кредити 5–9%”. 2022. URL: <https://cutt.ly/UKXFLx8> (дата звернення: 18.09.2023).
15. Дячун О.Д., Нагорняк І.С. Стимулювання розвитку підприємництва в Україні в контексті європейських стандартів. Нарощування фінансово-економічного потенціалу суб'єктів економічних відносин як основа поступального розвитку територіально-господарських систем: монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2021. С. 85–89.
16. Красноносова О.М. Інструментарій державної політики у сфері підтримки та стимулювання розвитку малого бізнесу. *Проблеми економіки*. 2020. № 4. С. 42–47.
17. Прокопець Л.В. Особливості державної підтримки малого підприємництва в Україні та зарубіжний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 71–76.

PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF UKRAINIAN BUSINESS DURING MARTIAL LAW

Malinovska O.

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)
e-mail: malinovska_o@ukr.net;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5820-3896>

Borsa O.

Student
Ivan Franko National University of Lviv (Lviv, Ukraine)
e-mail: orestborsa@gmail.com

Based on the conducted research, the state of development of Ukrainian business during martial law is determined. In particular, the state of business entities is analyzed on the example of several industries (agricultural, IT, and energy sectors). The state of business is analyzed in comparison with the period up to February 23, 2022. The relevant statistical data are provided. The article examines the changes in the legislation relating to the taxation policy of business entities during the special period, in particular, the calculation and payment of the single tax and the single social contribution. The most important programs of support for small and medium-sized businesses launched by the state during martial law are considered. These include: the state program of business relocation, loans at 0% interest rate, introduction of resources that can be useful in a crisis situation (Work4UA, Prozorro+, etc.). The authors analyzes and substantiates the importance and necessity of referring to the world experience of countries in force majeure circumstances. The following measures are proposed: expanding access to capital for small and medium-sized businesses; expanding access of small and medium-sized businesses to training and consulting support programs.

Keywords: business development, state support, development programs, relocation, taxation, business development strategy.

REFERENCES

1. Rykhlitskiy, V. (2022). Biznes v umovakh viiny: khto zaznav naibilshykh vtrat ta yak vidnovliuutsia pidpriemstva [Business during the war: who suffered the greatest losses and how companies are recovering]. *Ukrainska pravda — Ukrainian Truth*. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/> [in Ukrainian].
2. Melnyk, T.Yu. (2022). Derzhavna pidtrymka ta stymuliuvannya rozvytku biznesu v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu [State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannya — Economics, management and administration*, 2 (100), 3–11. URL: [https://doi.org/10.26642/jen-2022-2\(100\)-3-11](https://doi.org/10.26642/jen-2022-2(100)-3-11) [in Ukrainian].
3. Riven bezrobittia v Ukraini z 2000 po 2021 rr. [Unemployment rate in Ukraine from 2000 to 2021]. (2022). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/> [in Ukrainian].
4. Stan ta potreby biznesu v umovakh viiny: rezultaty opytuvannya [State and needs of business in times of war: survey results]. (2022). URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-business-in-wartime-survey-results/> [in Ukrainian].
5. Podatkovi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2755-VI vid 02.12.2010 r. [The Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2755-VI of December 02, 2010]. (2010). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#top> [in Ukrainian].
6. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo dii norm na period dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy № 2120-IX vid 15.03.2022 r. [On Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Legislative Acts of Ukraine Regarding the Validity of Provisions for the Period of Martial Law: Law of Ukraine No. 2120-IX of 15.03.2022]. (2022). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy — Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://cutt.ly/xKXF0tC> [in Ukrainian].

7. Prohramy pidtrymky biznesu pid chas viiny [Business support programs during the war]. (2022). URL: <https://buduysvoe.com/publications/prohramy-pidtrymky-biznesu-pid-chas-viiny> [in Ukrainian].
8. Olenin, A. (2022). *Ekonomika yide na zakhid: yak riatuietsia ukraïnskyi biznes vid viiny* [The economy is heading west: how Ukrainian businesses are fleeing the war]. LB.ua. URL: https://lb.ua/economics/2022/05/11/516454_ekonomika_ide_zahid_yak_ryatuietsya.html [in Ukrainian].
9. Lvivshchyna lidyruie u protsesakh peremishchennia pidpriemstv, yaki pereizhdzhaiut z epitsentriv boiovykh dii [Lviv region is leading the way in relocating businesses that are moving from the epicenter of the war]. (2022). URL: <https://old.loda.gov.ua/news?id=67374> [in Ukrainian].
10. Koznova, O. (2022). Dlia biznesu v Ukraini na period viiny zmenshat podatky: proiekt pohodzheno podatkovym Komitetom [Taxes will be reduced for business in Ukraine during the war: the draft law was approved by the Tax Committee]. LIGA ZAKON *Biznes — LIGA ZAKON Business*. URL: https://biz.ligazakon.net/news/209950_dlya-bznesu-v-ukran-naperod-vyni-zmenshat-podatki-prokt-pogodzhenopodatkovim-komtetom [in Ukrainian].
11. Bui, T.H. (2018). Podatkove stymuliuвання розвитку maloho pidpriemnytstva v Ukraini [Tax incentives for small business development in Ukraine]. *Efektivna ekonomika — Efficient economy*, 9, URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/45.pdf [in Ukrainian].
12. Shvarts, D. (2022). Stvorennia nadiinoho tylu: yak pratsiuie derzhavna prohrama relokatsii biznesu [Creating a reliable rear: how the state business relocation program works]. UNIAN. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/stvorennia-nadiynogo-tylu-yak-pracyuyederzhavna-programa-relokacii-biznesunovini-ukrajina-11771461.html> [in Ukrainian].
13. Kredyt do 60 mln hrn bud-iakomu ukraïnskomu pidpriemstvu pid 0% na chas voïennoho stanu za prohramoiu “5–7–9%” [Loan of up to UAH 60 million to any Ukrainian enterprise at 0% during martial law under the “5–7–9%” program]. (n.d.). URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/antikrizovirisenna/kredito-60-mln-grn-bud-akomu-ukraïnskomu-pidpriemstvu-pid-0-na-cas-voïennogo-stanuzaprogramou-5-7-9> [in Ukrainian].
14. Minfin: Za tyzhden pidpriemtsi otrymaly 1124 pilhovyykh kredytiv na 4,02 mlrd hrn za prohramoiu “Dostupni kredyty 5–9%” [Ministry of Finance: During the week, entrepreneurs received 1124 soft loans worth UAH 4.02 billion under the program “Affordable Loans 5–9%”]. (2022). URL: <https://cutt.ly/UKX-FLx8> [in Ukrainian].
15. Diachun, O.D., Nahorniak, I.S. (2021). Stymuliuвання розвитку pidpriemnytstva v Ukraini v konteksti yevropeïskykh standartiv [Stimulation of entrepreneurship development in Ukraine in the context of European standards]. *Naroshchuvannia finansovo-ekonomichnoho potentsialu sub'iektiv ekonomichnykh vidnosyn yak osnova postupalnogo розвитку terytorialno-hospodarskykh system: monohrafiia — Increasing the financial and economic potential of economic relations subjects as a basis for the progressive development of territorial and economic systems: monograph*, 85–89. Ternopil: FOP Palianytsia V.A. [in Ukrainian].
16. Krasnonosova, O.M. (2020). Instrumentarii derzhavnoi polityky u sferi pidtrymky ta stymuliuвання розвитку maloho biznesu [State policy tools to support and stimulate small business development]. *Problemy ekonomiky — Problems of the economy*, 4, 42–47 [in Ukrainian].
17. Prokopets, L.V. (2017). Osoblyvosti derzhavnoi pidtrymky maloho pidpriemnytstva v Ukraini ta zarubizhnyi dosvid [Peculiarities of state support for small business in Ukraine and foreign experience]. *Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: practice and experience*, 14, 71–76 [in Ukrainian].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Маліновська Ольга Ярославівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом, Львівський національний університет ім. Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000; e-mail: malinovska_o@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/orcid.org/0000-0001-5820-3896>)

Борса Орест Романович, студент, Львівський національний університет ім. Івана Франка (вул. Університетська, 1, м. Львів, Україна, 79000; e-mail: orestborosa@gmail.com)